

Çeviri:

Medhal¹

Ahmet Refik ALTINAY

Çeviriyazı: Tuğba ORTAÇ*

Sâha-i beşeriyette vukûa gelen her mühim
hadise bütün beşeriyet için şayan-ı ehemmiyettir.
Yalnız bir millet hakkında icâle-i kalem etmek
mahdud bir fikre esir olmaktır. Felsefi bir fikr bu
derece tar-ı kuyudat altında esir olamaz.

Schiller

On dokuzuncu asırda ve en ziyade de asr-ı mezkûrun nısf-ı ahirinde ulûm-u fûnunun terakkisi, ihtiraat-ı mühimmenin tevalisi efkâr ve itikadat-ı beşeriyeyi küllî tebeddülata duçar eylemiştir. Bu tebeddülât, hayat-ı ictimaiyede tahavvûlat-ı azime husule getirdiği gibi şebaat-ı ulûm-u fûnunun derece-i şümul ve vezaifini de tevsi eylemiştir. Bu terakkiyattan en ziyade müstefid olan fûnun-ı mühimmeden biri de tarihtir.

Tarihin terakkiyat-ı harikuladesi sayesinde ki serair-i maziye-yi beşeriyetin enzar-ı ittilâ'ından setr eden perde-i mechuliyet kâmilten ortadan kalkmış; müdebdeb abidelerin enkaz-ı perişanında, muhteşem Ebül'l-hevlerin ebedi tebessümlerinde

¹ Altınay, A. R. (1912). Büyük Târih-i Umûmî Cilt 1. İstanbul: Kitâbhâne-i İslâm ve Askerî Neşriyatı, 1328 (1912), s.5-19.

* Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, E-posta: tuba.ortac@gmail.com

meknuz (yere gömülü) serâir (gizli şeyler), bütün dakayıkı ile hall olunmuştur. Bu gün tarihin zıya' (kayıp) hakayık nümûnu ile tenvir (aydınlatma) olunmamış hiçbir köşe-i mechuliyet kalmamıştır.

Tarih ve Müverrihler

Tarih

Tarih, hadisat ve vakayi-i maziyei tedkik fennidir. Daha geniş bir manası ile beşerin mübareze-i hayat vakayinin heyeti mecmuasından ibarettir. Bir şahsın hayatına taalluk ederse tercüme-i hal olur; cemiyat-ı beşeriyenin hayatını tedkik eylediği zaman tarih namını alır. Tarih ya bir milletin veya bütün milletlerin hayatından bahseder; o zaman hususi veya umumi olur. Hadisat ve vakayi-i maziye üzerine icra-ı tesir eden esbab ve kavanini tedkik ederse felsefe-i tarihiye namını alır.

Tarih, Yunanlıların icadıdır; Ebü'l-müverrihin (tarihçilerin babası) Herodot'tur. Fakat Herodot zamanında tarih henüz hal-i ibtidâide bulunuyordu. Vakayi-i tarihiye yalnız Yunan şehirlerine tahsis olunur, tarih-i umumiden ziyade tarih-i hususiye ehemmiyet veriliyordu. İlk tarih-i umumi fikri Polip? zamanında takdir edilmeye başlamıştır. Daha sonra tarihin umumi bir surette yazılması dördüncü asırda papazlara intikal etmiş, asrımızda ise tarih-i umumi daha ziyade bir vüsat (genişlik), bir tekemmül iktisab eylemiştir.

Tarih-i Umumi

Tarih-i umumide en ziyade nazar-ı dikkate alınacak nokta, tahlil ve tasvir olunacak vakayinin tarz-ı intihabıdır; bu usule ezmine-i kadimede (eski çağlar) de riayet ederlerdi. Thukididis'in fikrinde tarih-i umumide en ziyade hayat-ı hâzırımız için müfid (yaralı) ve şayan-ı istifade vakayi nazar-ı itibara alınır. Müverrih, rical-i siyasiye ile kumandanlar için mucib-i istifade ne gibi vakayi var ise en ziyade onları intihâb (seçme) eder. Bu suretle ictimai ve umumi bir tarihten ziyade askeri ve siyasi bir tarih vücuda gelmiş olur. Ezmine-i kadime tarihlerinde bu iki nokta-ı nazar daima hiss olunur. Ksenofon'un On Binlerin Ricati ile Anabasis'i; Thukididis'in Peloponnessos Seferleri gibi.

Müverrihin kadime tarihinde daima bir gaye-i ahlaki tasavvur ederlerdi. Maziye hal için nümûne-i ibret ittihaz etmek, hakayık-ı hadisatı temayülat-ı ahlakiyeye feda eylemek müverrihin-i kadimenin başlıca usullerinden idi. O zamanlar tarihten maksat, Romalı bir müverrihin dediği gibi: "Akvama iyilerle fenaların ef'alini (eylemler), meşru

imparatorlar ile gayr-i meşru imparatorların icraatını göstermek, birinciler hakkında hiss-i tevkir (hürmet), ikinciler hakkında hiss-i nefret tevliid eylemek; iyiliğe imtisal ve fenalıktan ictinab etmek” ten ibaret idi. Plutarkhas’ın Hayat-ı Meşahir’i; Suetonius’un On İki Kayser’i gibi.

Bazen işittikleri veya tesadüf ettikleri vakayii bilâ-tefrik (ayırmaksızın) cem’ (toplama) ve telfik (birleştirme) ederlerdi. Bu gibi eserlerde müverrih bütün vakayii, bütün afat-ı semaviyeyi, hatta şayan-ı hayret hadiseleri en küçük teferruatına varıncaya kadar zabt ve kayıt ederdi. Tasit’in? vakayinamesi bu kabîl (gibi) eserlerdendir.

Bununla beraber ezmine-i kadime müverrihleri arasında terakkiyat-ı medeniyeyi ve hatta asar-ı edebiyeyi nazar-ı itibara alanlar, muasırlarının mahsulat-ı fikriyesi hakkında tettebbuatta bulunanlar da vardı. Bu müverrihler tarihlerine birçok belîğ (düzgün) nutuklar derc ederler, ahlaki ve ruhi gayet dakik (ince) mülâhazatta (düşüncelerde) bulunurlardı. O zaman tarih edebi bir menkıbe haline gelir, bir tarih kitabında vakayi-i siyasiye bedâyi (mükemmel) edebiye ile mümteziç bulunurdu.

İşte tarih, kurûn-ı vasatiye bu şekli ile intikal etmiş ve bu usul devr-i intibah müverrihleri tarafından da muhafaza olunmuştur. On sekizinci asra gelinceye kadar tarihte şayan-ı ehemmiyet hiçbir eser terakki müşahede (gözlem) olunamaz. On yedinci asır müverrihlerinin hiç biri ezmine-i kadime müverrihlerine faik (üstün), onlardan daha tahlilkârane, daha vakıfâne bir eser vücuda getirememişlerdir.

Tarih ancak on dokuzuncu asırda fenni (bilimsel) bir tettebbu’ (inceleme) derecesine vasil olmuştur. On dokuzuncu asır cidden tarih asrıdır. Bu asırda bir taraftan hadisat ve vesaik (belgeler) bir usûl-i kat’i dâhilinde tetkik edilmiş, diğer taraftan beşerin (insanlık) kâffe-i mahsulat-ı fikriyesi, sanat, edebiyat, edyan (dinler) hep tarihi bir mahiyet iktisab eylemiştir. Her devrin, her kavmin tahassüs (duygulanma) ve efkârı en ufak teferruatına varıncaya kadar tetkik edilmiştir. Hususiyile Alman darülfünunlarında ulûm-ı tarihiyeye gösterilen rağbet bu terakkiyatın (ilerlemeler) başlıca müessirlerinden maduttur (sayılıdır). Bu asırda Almanya’nın büyük darülfünunlarında bütün vakayi-i maziye bir usûl-i tarihî ile tedkik olunmuş, vakayi-i salife sırasıyla terkib ve tanzim edilmiştir. Bu suretle yazının, lisanın, kilisenin, edyanın (dinler), hukukun, edebiyatın, mimarinin, heykeltıraşlığın, âdât (adetler) ve nizamatin mufassal birer tarihi vücuda getirilmiştir. Tarihin bu derece vâsi (geniş) birçok şubabatı (şubeler) cami’ olduğu anlaşılınca tarihte de ihtisasa lüzum hâsil olmuştur. O andan

itibaren tarihin her şubesi bir takım kısımlara tefrik (ayrılma) olunmuş, tarih; akvam itibariyle birer şubeye ayrılarak Mısır tarihi, Yunan tarihi, Roma tarihi gibi müteaddid (birçok) kısımlar vücuda gelmiştir. Tarih, akvam nokta-ı nazarından şubat-ı ihtisasiyeye tefrik olunduğu gibi netayic-i ahlakiye ve meslekiye itibarıyla da hususi şubelere ayrılarak tarih-i siyasi, tarih-i askeri, tarihi-i meşrutiyet gibi hususi tarihler de vücuda gelmiştir. O zaman tarih bütün manası ile bir fen (bilim) haline gelmiş; Almanya'da Niebuhr, Ranke, Mommsen, Sybel, Treitschke, Hauser, Gervinus; İngiltere'de Macaulay, Carlyle, Ziley, Freeman, Buckle; Fransa'da Guizot, Tocqueville, Fustel de Coulanges, Ten, Michelet, Renan, Sorel, Lavissee gibi büyük müverrihler mesai-i âlimane ve tedkikat-ı müverrihaneleri sayesinde tarih bütün dakayıkı, bütün tedkikat-ı mu-şikafanesi ile hakiki bir fenn haline gelmiştir. O derecedeki tarihin her şubesinde mütehasıslar, âlimler yetişmiş, monografiye verilen ehemmiyet tarihin en muzlim (karanlık), en esrarengiz noktalarına bütün hakayıkı tebeyyüne medar (vasıta) olacak bir şule-i hakikat îsâr (ikram) edilmesine medar olmuştur.

Tarihin geçirdiği bu devre-i tekâmül (olgunlaşma) esnasında tarih-i umumi hemen unutulur gibi olmuştur. On dokuzuncu asırda Almanya'da Schlosser, Weber, İtalya'da Cesare Cantu gibi müverrihler tarihi-i umumiye bir vüs'at (genişlik), bir ihâta-yı (kavrama) umumiye bahş etmek için pek ziyade ibraz-ı mesai etmişlerdir; fakat onların bu gayret-i âlimanesine karşı: "Beşeriyetin heyet-i umumiyesi ile bir tarik-i tekâmül takip eylemesi yanlış bir kaidedir." denilerek tarih-i umuminin fenne muvafık (uygun) olamayacağı ileri sürülmüştür. Hâlbuki ahlaka, sanayiye, nizamata ve müessesata müteallik hususi tarihler ne derece mükemmel olursa olsun, bunlar ne cemiyat-ı beşeriyenin tekâmülünü, ne de kâinatın tarih-i umumisini kâffe-i dakayıkı ile ihata (kavrama) edemezler. Hadisat-ı tarihiye beyninde daima bir irtibat mevcuttur; muhacetler (göç), harpler, ihtilaller, keşifler, hep akvamın ef'al-i umumiye ve vakayi-i müştarekesinden ibarettir. Tarih bir tekerrürden ibaret değildir; her hadise başka bir muhitin, başka bir ırkın, başka bir halet-i fikriyenin tesiriyle vukua gelmiştir. Bütün bu hadisatın tedkikinden bahs bir tarih-i umumi, ulûm ve fûnun-ı muaveneye müstenid bulundukça hiçbir vakit fenne gayr-i muvafık add (itibar etmek) edilemez.

İşte bu nokta-i nazardandır ki Almanya'da tarih-i umumi büyük bir vüs'at kesb (kazanma) etmiştir. Tarih-i umumi hususunda en zengin memleket Almanya'dır; en büyük mikyasta (ölçek) tarih-i umumiler Almanya'da vücuda getirilmiştir. Fransa'da Lavissee, Rambou, İngiltere'de Henry Smith Williams ile Hermes Vurs'un tarih-i

umumilerinden başka âsâr-ı cesîme-i tarihiye nadir bulunduğu halde Almanya'da Schlosser, Weber, Unken, Hern ve Ungert, Hellmut ve Flok Hartung'un tarih-i umumileri beşeriyetin kâffe-i âsâr-ı maziyesini, bedayi-i efkârını, mahsulat-ı sanatkâranesini cami' birer meşher-i (sergi) mazi add olunabilirler. Bu tarihlerin kâffesinde de ulûm ve fûnunun asr-ı hâzırdaki terakkiyatı nazar-ı itibara alınmış, tarih hakiki bir fenn olarak tedvin (kitap haline getirme) edilmiştir. Fakat bu tedvinatta en ziyade nazar-ı dikkate tesadûf eden bir nokta varsa o da tarih-i umumi tahririnde kozmopolitizm mesleğine ittiba' edilmiş olmasıdır; çünkü Avrupa'nın en mükemmel tarih-i umumileri her milletin mâ-bih-il-iftihâr (kendisiyle övünülen) olan tarih ulemasının muavenet-i (yardım) müşterekeleri ile vücuda gelmiştir.

Tarihin Ulûm-ı Saire ile Münasebeti (Tarihin Diğer İlimler ile İlişkisi)

Tarih-i umumi, tarih-i beşeriyet (insanlık) demektir. Binâenaleyh beşeriyetin mesken-i ezeli ve ebedisi olan arzın (dünya) suret-i teşekkülü (oluşum), insanların suret-i zuhuru, beşeriyetin kabl-et-tarih (tarih öncesi) derece-i tekâmülû, tarz-ı hayat ve muaşeret-i amîk (derin) ve vakıfâne tedkik edilmek icab eder. Sir John Lubbock ve Morti'ye gibi âlimlerin tedkikat-ı kabl-et-tarihiyesi ispat ediyor ki, beşeriyet-i kabl-et-tarih uzun bir devre-i tarihi geçirmiştir. Beşerin iktisab-ı medeniyet etmezden evvel geçirdiği bu devre kâh yüz bin, kâh iki yüz bin sene kadar tahmin ediliyor; fakat bu devrenin her halde uzun bir müddet devam eylediğine hiç şübhe yoktur.

Beşerin hayat-ı kabl-et-tarihiyesi yeni yeni birçok ilimlerin zuhuruna bâdî (sebepe) olmuştur. Bu ilimler bilinmedikçe tarih-i umuminin gaye-i fenniyesine, hayat-ı maziye-i beşeriyete vukuf (anlama) mümkün olamaz. Bu sebepten tarih-i umuminin en son terakkiyat-ı fenniyeye muvafık (uygun) olabilmesi için atideki fennlerle münasebetdar olması iktizâ (ihtiyaç) eder ki onlar da:

Kozmogoni, kozmoloji, tabakat-ül-arz (jeoloji); paleontoloji, antropoloji, ilm-i kabl-et-tarihi; coğrafya, etnoloji, ilm-i lisan, fizyoloji, ilm-i ruh; ilm-i asar-ı atika, paleografi, fenn-i meskûkât (madeni paralar), epigrafi, diplomasi ve ulûm-ı ictimaiyeden ibarettir.

Binâenaleyh tarihin müstenid bulunduğu vesaiğin suret-i fenniyede tedkik ve tahlili, beşeriyetin hayat-ı maziyesini nazarımızda canlı bir surette temessül ettirecek vech (vasıta) ile netayic (sonuçlar) vazıha istihracı ancak bu fennlere vukuf ile müyesser olabilir.

Tarihin meâhizleri (kaynakları), tecârib-i (tecrübeler) fennyeye tahammülü vesaik-i kadime ve ma'bereden (geçit) ibarettir. Bu vesaik, bugün ilelebet zalam-ı (karanlık) maziye karışan insanların maddi ve ebedi birer şahit natığı (konuşan) hükmündedir. Hadisat-ı kabl-et-tarihiye henüz yeniden yeniye keşf olunmaya başlamıştır. Bu devrin yegâne vesaiki taht-el-arz keşf olunan müstehaseler (fossil), mağaralar, taşlar, resimler ve aletlerden ibarettir. Rivayat-ı mevsukadan (güvenilir rivayetler) itibaren beda (başlama) eden tarihin vesaiki ise kütüb-ü mukaddese, abideler, kitaplar ve elsineden (lisanlar) ibarettir.

Kütüb-ü Mukaddes

Akvam-ı kadime yazı yazmayı öğrenir öğrenmez birçok kitaplar vücuda getirmişlerdir. Bu kitapların bir kısmı, mesela Hintliler, İranlılar ve Yahudilerde olduğu gibi kütüb-ü mukaddesten ibarettir. Yunanlılarla Romalıların bu gibi mukaddes kitapları mevcut değil ise de onlar hakkındaki vesaik-i tarihiye de tarih kitapları ile kasideler, nutuklar ve felsefe kitaplarıdır. Fakat bir tarih vücuda getirebilmek için lüzumu olan bu vesaik-i tarihiye natamam (tamamlanmamış) bir haldedir. Mesela Asuriler ile Fenikelilerden hiçbir kitap kalmamıştır; akvam-ı saireden kalan kitapların adedi ise gayet mahdudtur (sınırlıdır). Esasen ezmine-i kadimede kitap yazmak o derece taammüm (yayıma) etmemiştir; hususiyle bir kitabın müteaddid nüshalarını kopya etmek gayet müşkil (zor), metaib-i (meşakatler) âlûd (bulaşmış) bir işti. Onun için ezmine-i kadime tarihine esas ittihaz (kullanma) olunabilecek pek az eser vücuda getirilmiş, bunların da kısm-ı azamı (en büyük kısmı) istilalar ve inkılaplar esnasında mahv (yok olma) ve perişan olmuştur. İşte bu kitapları tedkik ve mütalaa-ı fenne (paleografi) derler.

Abideler

Kitaplardan sonra vesaik-i tarihiyeden add olunabilecek en mühim eserler abidelerdir. Akvam-ı kadime, zamanımızda olduğu gibi, birçok abide inşa ederlerdi. Mabudları (Allah) için muhteşem mabedler, hükümdarları için mutantan (gösterişli) saraylar, ölüleri için metîn (sağlam) makberler (mezar), istihkâmlar, köprüler, su kemerleri, tak-ı zaferler bina eylerlerdi. Vaktiyle bin türlü meşakk ve müzahim (zahmet) içinde inşa olunan bu abideler bugün tesir-i zaman ile perişan olmuş veyahut ihtilaller ve harpler esnasında harap edilmiştir. Bununla beraber ezmine-i kadime için en mühim vesaik-i tarihiyeden add olunabilecek pek çok abideler kalmıştır. Bunların bir kısmı eski

şatolar gibi el'an (şimdi) hazin birer enkaz-ı perişan halinde bir manzara-ı mütefekkiye ira'e (gösterme) etmektedir.

Ezmine-i kadimeye mensup abidelerin en meşhurları Mısır'da ehiramlar (piramitler), Tepe ve File adasındaki mabetler, İnan'da Persepolis Sarayı, Yunanistan'da Pantheon, Roma'da Kolezyum, Fransa'da Pont du Gard'tan ibarettir. Fakat ezmine-i kadime abidelerinden birçoğu da topraklar, kumlar, göller ve enkaz altında kalmış buldukları için bunların yerlerinde hafriyat (kazı) icrasına lüzum görülmüştür. Mesela Asuri saraylarını meydana çıkarmak için birçok tepeleri kazmak, Miken mezarlarını bulabilmek için on iki metre kadar zemine inmek lazım gelmiştir. Fakat ezmine-i kadime abidelerinin duçar oldukları tahribatı yalnız zamana atf (yöneltme) etmemelidir; bunda insanların da dahli (müdahale) vardır. Ezmine-i kadimede yaşayan insanlar bir bina inşa etmek istedikleri zaman zemini tesviye (düzleme) etmek, binanın inşa olunacağı mevkii tathir (temizleme) eylemek zahmetini ihtiyar (seçme) etmezlerdi; arsadan çıkan enkazı kaldıracak yerde onları hep bir yere yığarlar, binayı üstüne inşa ederlerdi. Bir müddet sonra bu yeni bina da harap olur, enkaz-ı perişanı eski enkaz üzerinde ayrı bir tabaka teşkil eylerdi. İşte bu suretle bir binanın bulunduğu mahalde birkaç tabaka enkaz terâküm (birikme) etmiş bulunurdu. Alman ilim asar-ı atfka (antik) mütehassıslarından (uzman) Schliemann Truva'da hafriyat icra eylediği zaman beş tabakadan ibaret enkazı kazdırmaya mecbur olmuştur. Bu beş tabakanın her biri bir şehrin enkazından ibaretti; en derindeki şehir, zeminden on beş metre derinlikte bulunuyordu. Keza Roma'da da bazen birbiri üzerinde üç bina enkazına tesadüf edilmektedir; bu enkaz yek-diğeri üzerine tekarüm (yığılma) ede ede epeyce bir irtifa' (yükseklik) kesb eylemiştir.

Ezmine-i kadimeden şimdiye kadar mahfuz (korunmuş) kalan bir şehir varsa o da Pompei şehridir; fakat bu şehirde bir kaza neticesi olarak mahfuz kalabilmiştir. Miladın yetmiş dokuzuncu senesinde Vezüv yanardağı feverân (fıskırma) ettiği zaman Roma şehirlerinden ikisi lavlar ve küller altında kalmıştı. Bu şehirlerden biri Herkulaneum, diğeri Pompei'dir. Herkulaneum lavlar altımda, Pompei de küller altında kalmıştı; lavlar bütün eşyayı ihrak (yakma) etmiş, küller bilakis kâffesini ihâta (kuşatma) ederek havanın temasından muhafaza eylemiştir. Küller kaldırıldıkça, Pompei şehri de bundan on sekiz asır evvel ne halde idi ise o hal ile meydana çıkmıştır. İşte bu gibi abideler akvam-ı kadimenin tarz-ı maişet (geçim) ve medeniyeti hakkında tarihin en

mühim nevâkısını ikmale hizmet edebilirler. Bunların tedkiki ayrıca bir ilmin zuhuruna bâdî olmuştur ki o da ilm-i asar-ı atikadır.

Kitabeler

Ezmine-i kadime abidelerden mâada (başka) birtakım kitabeler de mevcuttur ki, bunlar da tarihin vesaik-i mühimmesinden mâduuttur. Kitabeler kitaplar haricinde yazılan muharrerâtın heyet-i umumiyesinden ibarettir. Kitabelerin kısm-ı azamı taş, bazıları da tunç levhalar üzerine mahkûktur (kazılmış). Pompei'de duvarlar üzerine kömür ile yazılmış birçok kitabeler tesadüf edilmiştir. Bu kitabelerden birçoğu hatıra makamında ilelebet payidar olmak üzere yaptırılan asardan ibarettir. Mesela İmparator August Ensir'de inşa ettiği bir abide üzerine bütün efal-i hayatiyesini yazdırmıştır. Bir kısmı da mezar taşları üzerindeki kitabelerdir. Tarihin mesâil-i (meseleler) mühimmesini hall (çözülme) ve tedkik hususunda kitabelerin büyük bir ehemmiyeti vardır.

Elsine

Akvam-ı kadimenin isti'mal (kullanma) ettikleri lisanında ahvâl-i tarihiyeleri hakkında mühim bir vesika add olunabilir. İki muhtelif lisanın kelimeleri bir biri ile mukayese edildiği zaman ekseriya (çoğu zaman) bu iki lisanın bir asıldan (kökten) neş'et (meydana gelme) ettiği tezahür eder. Buradan da o lisanında mütekellim (konuşan) olan akvamın bir aslından oldukları anlaşılır. Mamafih ezmine-i kadime tarihini tamamıyla saha-ı vuzuha(açıklık) çıkarmak için kitaplar, abideler, kitabeler, lisanlarına kâfi değildir. Vâkıâ bunlardan ezmine-i kadime hayatına dair malumat-ı (bilgi) lazıme istihraç etmek mümkün olursa da yine en ziyade bilinmesi arzu edilen bazı noktalar meçhul kalmıştır. Mamafih fennin terakkiyatı ile beraber asar-ı atika ulemasının mesai-i harikuladesi sayesinde ezmine-i kadimenin zalâm (karanlık) dura dura üzerine de bir ziyâ'-ı hakikat neşr edileceği ümit olunabilir.

Müverrihler ve Usûl-i Tarihi

Tarihin mevad-ı (maddeler) esasiyesini teşkil eden vesaik mutebere temin edildikten sonra tarz-ı tahriri de ayrıca bir mesele teşkil eder. Asr-ı hâzırda tarih bir fenn haline gelmiştir; fennin bir usulü olduğu gibi tarihin de bir usulü vardır. Usul-i tarihi, tarihi vücuda getirmek için takip olunan usuldür. Bu usul, hadisat-ı tarihiyeyi fenni bir surette tayin etmeye, bu hadisatı bir usul-i fenni dairesinde cem' ve tasvir eylemeye hizmet eder. Tarihin daire-i şümûlunu (kapsam) tahdîd (sınırlandırma) etmek, gayr-ı

kâbildir (mümkün değildir). Tarih, vakayi-i maziyenin kalesini ihtiva eder; siyasi, fikri, ictimai bütün hadisat-ı maziye hep tarihe dâhildir. Bütün bu hadisatı bu usul dairesinde tedkik eden tarih, bir fennidir. Ernest Renan diyor ki: “Tarih de kimya ve tabakât-ül arz gibi bir fennidir. Tarihi layıkı ile anlayabilmek için tedkikat-ı amikeye (derin incelemeler) lüzum vardır; bu tedkikatın gaye-i ulüvviyesi (yücelik) de ezmine, memalik, milel ve ecnas (türler) arasındaki farkı idrak etmekten ibarettir. Bugün gulyabanilere, sihirbazlara itikad eden bir kimse, ciddi bir insan add olunamaz.”

Renan'ın bu fikrini Sorel de teslim ediyor. Sorel'in fikrinde: “Tarih bir fenn, bir fenn-i cemiyat haline gelir. Zaten öteden beri de insanların ihtirâsâtını (aşırı istekler) tedkik ve onları tasvir sanatından ibaretti. Bir kimse hakikati tedkik, istihşadati? tenkid, hadisatı münasebat irtibat-kârânesi ile cem' ve tahlil ederek onları mukayese, terkiib, tevhid, idrak ve muhakeme edecek derecede âlim; malumatını anlaşılır bir surette izah, tefsir ve tahlil eyleyecek derecede sanat-kâr; hâsılı mazide bir hayat keşf ederek onu muasırının gözü önüne canlı bir surette vaz' etmek usulüne vakıf olmazsa hakiki bir müverrih olamaz.”

Tarihin fenn olduğu anlaşıldıktan sonra bu fennin tatbikatında asr-ı hâzır müverrihleri tarafından takip edilen muhtelif usulleri de tedkik etmek iktiza (ihtiyaç) eder. Tarih yazmak için muhtelif usuller vardır; bir tarih ya şahsi veya gayr-ı şahsi, ya ahlaki veya vatanperverane olur.

Tarihte şahsiyet ve gayr-ı şahsiyet meseleleri zamanımız müverrihleri arasında pek çok münakaşata bâdî olmuştur. Bir tarih şahsi mi olmalıdır, yani müverrih tarihi yazarken kendi hissiyatına da tabi' mi olmalıdır, yoksa gayr-ı şahsi yani hissiyatına tabi' olmamalı mıdır? Alamn müverrihlerden Ranke en ziyade tarihte gayr-ı şahsiyet taraftarıdır. Ranke diyor ki: “Bir müverrih istikbali tenvir (aydınlatma) için maziye muhakeme ve hali müstefid (faydalanan) etmelidir deniyor. Ben bu derece bâlâpervazâne (yükseklerden uçan) bir maksat takip edemem. Yalnız vakayi nasıl olmuş ise o suretle göstermeye çalışırım.” Ranke'nin bu fikri Georg Simmel ve Max Nordou tarafından muâheze (azarlama) olunuyorsa da tarihin bir fenn olduğu nazar-ı itibara alınır (gayr-ı şahsi) olması iktiza' eder. Şahsiyet nazariyesine tabi olanlar hakayık-ı hadisatı hissiyat-ı şairaneye, fazla meftuniyetlere feda ederler. Bir müverrihte bir âlim gibi şahsiyeti feda etmeye alışmalı, hadisatı bir tahlil fenni dairesinde terkiip ve tahlil etmelidir. Muhakemeli tarih yazmak, hakayık-ı fenniyeye gayet muzır (zararlı) bir meslek takip etmektir. Rousseau'nun dediği gibi: “Gençler için en fena müverrihler,

tarihi muhakeme edenlerdir. Asıl lazım olan şey, vakayidir! Bunları okuyan muhakeme etmelidir; insanları anlamak ancak bu suretle kâbil (mümkün) olabilir. Müverrihin muhakemesi kârie-i (okuyucu) daimi surette rehber olacak olursa, kari' bütün hadisatı başkasının gözü ile görmüş olur; bu göz önünden kalkar kalkmaz hiçbir şey görmeye muvaffak olamaz." Müverrihin vakayi-i maziye hakkında yürüteceği muhakeme ne kadar beliğâne (düzgün), ne derece hatibâne olursa olsun, müdekkik (araştıran) bir fikrin ziyâ tenkidi karşısında bir duman gibi zâil (yok olan) olur; bu suretle vücuda getirilen tarih, tarafgirâne olmaktan kurtulamaz. Hâlbuki müverrih yalnız hadisatı söyler, onları olduğu gibi tasvir eder, daima sağlam ve mukni (ikna edici) delâil (deliller) istinad ettirerek esbab-ı hadisatı izah eyleser, beyanat-ı mantığıyesi ile kârini daha ziyade iknaya muvaffak olur. Mesela Ten? Şimdiki Fransa'nın Menşei namıyla yazdığı eserde Fransa inkılabı hakkında uzun bir muhakeme yürütmüş, bu muhakeme neticesinde inkılabı haksız görmüş, hiddetlenmiş, ateşler püskürmüştür. Ten'in? bu eseri tarihi olmaktan ziyade tarafgirâne add olunabilir. Mommsen'in Roma Tarihi de aynı nekaisle (noksanlıklar) maluldür. Mommsen'in bu eserini bir eser-i fenni olmaktan ziyade bir eser-i sanatkârane olmak üzere vücuda getirmiştir. Roma Tarihi sanat-ı tasvir, şaşâ-ı üslup cihetiyle nefis bir eser-i tarihiyedir; imparatorluk devrine kadar bütün vakayi ihtiva eden bu eser, şairane, fakat tarafgiranedir; tarz-ı tahlil yanlış desatire müsteniden yürütülmüştür. Hatta Mommsen de bilahare bunun farkına varmış, muhakematını tadil etmek istemiş, fakat eserin kıymet-i sanatkâranesine halel vermemek için bu fikirden vazgeçmiştir.

İşte bu gibi hatalara giriftar olmamak için eşhas ve hadisat hakkında takdirat ve muhakematta bulunmaktan ictinab (kaçınma) etmek, yalnız esbab ve hadisatı tahlil etmek iktiza eder. Aksi surette hareket etmek, bir kimyagerin mevad-ı simyayı veya hadisat-ı cuyeyi takbih (ayıplamak) ve muâheze etmesine benzer.

Tarih gayr-ı şahsi olduktan sonra artık ahlaki ve vatanperverane olması nazar-ı itibara alınamaz. Filhakika tarihin tesirat-ı ahlakiyesi inkâr olunamaz; fakat bu tesir tarihten bilvasıta istihraç olunur. Bir milletin tarihinde her noktası şayan-ı takbîh ve muâheze değildir; behemehâl büyük büyük faziletler, mefaatten âri (uzak) fedakârlıklar, millet uğrunda dökülmüş kanlar, hâsılı birçok maesir ahlakiye ve fazilet perverane mevcut olabilir. İşte müverrih, hakayık-ı hadisatın mahiyet-i asliyesini tağyir (değiştirme) etmekten yalnız bu gibi muazzamat efali tahlil etse kifayet eder. Fustel de Coulanges'in dediği gibi: "Vatanperverliği tarih ile karıştırmak daima tehlikelidir; çünkü

bunlardan biri fazilet, diğeri fenndir.” Tarih hakikati bila-tereddüt takip edecek olursa beşeriyete bilvasıta hizmet etmiş olur. Bu suretle hem fevaid küllîye temin, hem de malumat- lazıma ita eder. Fakat efkâr-ı vatanperveraneye tabi olarak hakayık-ı maziyei tahrîf etmek daima muzır ve muğfilane bir tesir icra eder.

Tarih, beşeriyetin hayat-ı maziyesi esnasında vukua gelen hadisat beşeriyenin tasvirini, izah ve teselsülünü tedkik eder. Binaenaleyh tarihin gayesi, cemiyat-ı beşeriyenin tekâmülünü tedkik eylemekten ibarettir. Bu tekâmülde eşhas münferiden nazar-ı itibara alınamaz; bütün heyet-i ictimaiye ırkı ile muhiti ile nazar-ı itibara alınır. Kozen ve Carlyle gibi ekser müverrihler de tarihte en ziyade dâhileri, Nietzsche'nin tabiri vech ile fevkalbeşerleri (insanüstü) nazar-ı itibara alırlar. Hatta Ranke bile Carlyle kadar ifrata varmamakla beraber bir milletin veya bir devrin terakkisi o devrin efkârına timsal-i müşahhas teşkil eden büyük dâhilere tabi bulunduğu kaidir. “Dünyayı alt üst eden şey desatir değildir; bu desatiri vücuda getiren zikudret insanlardır.” fikrinde bulunur. Sybel ile Treirschke de aynı fikirdeler; her ikisi de eşhasa daha ziyade ehemmiyet verirler. Fakat eşhasa verilen bu ehemmiyet, muhiti nazar-ı itibara almamak demektir; eşhası vücuda getiren şahısları değil, muhitleri ve derininde yaşadıkları hey'at-ı içtimaiyedir. Zekâlarının tenmiye (geliştirme) ve inkişafı ancak o muhitin müsait olması sayesinde. En parlak bir zekâ, akim (sonuçsuz) ve gayr-ı müsait bir muhit içinde hiçbir şule-i marifet iş'ar etmeden intifa-pezir olur. Binaenaleyh tarih eşhastan ziyade cemiyatı tedkik ve tahlil eder.

Tarihin Edvâra (Çağlara) Taksimi

Tarih, rivayat-ı mevsukenin mevcut olduğu devirden itibaren bedâ eder. Fakat bu mebde (başlangıç noktası) her kavim için bir değildir; Mısır tarihi miladın 3000 sene evvelinden, Yunan tarihi 800 sene evvelinden başlar. Çinliler ile Hintliler ve Asurilerin tarihi milattan binlerce sene evvel vukua gelen hadisatı camidir. Tarih, umumiyetle dört devre taksim olunur: kurûn-ı evveli, kurûn-ı vasati, kurûn-ı ahire, asr-ı hâzır.

Kurûn-ı evveli veya ezmine-i kadime Mısırlılar, İbraniler, Keldaniler, Asuriler, Fenikeliler, Medyalılar, İraniler, Yunanlılar, Romalılar gibi şark ve garp akvam-ı malumesinin medeniyat-ı kadimesinden bahseder. Bu devir, Mısırlılardan Roma İmparatorluğunun enkazına kadar devam eder.

Kurûn-ı vasati veya ezmine-i mutavassıta 395 tarihinden 1453 tarihine yani Theodosius'un vefatından ve Romalıların Hristiyanlığı kabul ettikleri zamandan

İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethine yani Roma Şark İmparatorluğunun enkazına kadar devam eder. Barbarların garbe istilası, İslamiyet'in zuhuru, Ehl-i Salib (Haçlılar) muhacematına karşı müdafaatı, derebeylik usulü, terk-i imparatorluğu, Osmanlıların zuhuru ve Avrupa'da tesis-i hükümet etmeleri hep bu devre dâhildir.

Kurûn-ı ahire veya ezmine-i cedide, İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethi ile başlar. Fakat bu tarz-ı taksim her memlekette aynen kabul edilmemiştir. Avrupa müverrihlerinin mütalaasına nazaran İstanbul'un fethi terakkiyat-ı medeniye nazarından bir tekemmül add olunamaz. Hâlbuki tıbbâtın (matbaa) icadı ve Amerika'nın keşfi merahil-i medeniyette büyük bir hatve (adım) add olunabilir. O tarihten itibaren hayat-ı ictimaiye iki mühim devre geçirmiştir ki onlar da intibah (uyanış) ve ıslahat devirleridir. Bütün enafis asar-ı sanatkârane intibah devrinin zade-i bedaidir. Hükümetler beyninde vukua gelen kanlı muharebeler, bütün din mücadeleleri ıslahat devrinin tesiratıyla vukua gelmiştir. Binaenaleyh bu devrin tesirati, tarih tekâmül nokta-ı nazarından daha ziyade şayan-ı ehemmiyettir. İşte bu sebepten Avrupa müverrihlerinin fikrince kurûn-ı vasati 395 tarihinden keşfiyat devrine; ezmine-i cedide keşfiyat devrinden Fransa İnkılabına, asr-ı hâzır tarihi de Fransa İnkılabından zamanımıza kadar imtidad (uzama) eder.

Tarihin umumiyetle kabul olunan tarz-ı taksimi bundan ibarettir. Fakat Alman müverrihlerden bazıları vakayi kablelmilad (milattan önce) ve ba'delmilad (milattan sonra) olmak üzere iki kısma tasnif ettikleri gibi bazıları da efkâr-ı fenniye müstenid olmak üzere akvamın coğrafya nokta-yı nazarından taksimini nazar-ı itibara alırlar. Bu fikri takip edenlerin nazariyesince, tarihte tabiat ile beşer müştereken icrayı tesir eder. Akvamın teşekkülât ve tabayi' (tabiatlar) üzerine zeminin büyük bir tesiri vardır. Tarihte iklimi, teşekkülât-ı arziyyeyi, denizlerin kurbiyyet (yakınlık) veya ba'detini, ahval-i mekaneyi, hayvanat ve nebatatı da nazar-ı itibara almak lazımdır. Akvamın tabayi' ile zeminin ahvali beyninde irtibat daima vardır; aynı zemin, üzerinde yaşayan akvamın istidad (yetenek) ve tebayine nazaran başka başka tesirat husule getirir. İşte bu mülâhazaya nazaran tarihin coğrafya nokta-ı nazarından taksimi kabul edilmiştir; fakat bu tarz-ı taksim, müverrihin beyninde taammüm (yayılma) etmemiştir.

Beşeriyetin hayat-ı maziyesini tedkik için tarihin yalnız bu tarz-ı taksim dâhilinde yazmaması kifayet etmez. Beşerin mesken-i ebedisi olan arzın sureti teşekkülünü, ilk insanların zuhurunu, kabl-et-tarih (tarih öncesi) ne türlü bir hayat-ı ictimai imrar eylediğini de mütalaa etmek lazımdır. Son asra gelinceye kadar bütün müverrihler bu

noktaları izah etmekten ictinab eylemişlerdir. Hatta Leopold von Ranke tarihi umumisine yazdığı mukaddimede: “Arz-ı iskâna salih bir halde idi ve iskân da edilmiştir: akvam bir kitle-i bukalemun halinde yaşayarak birbirinden ayrılmışlardı. Onların yazı icat edilmeden evvel de medeniyetleri vardı; fakat tarih ancak yazının icadından itibaren bedâ (başlama) eder.” diyor. Fakat son asır tarafından icra olunan keşfiyat-ı kabl-et-tarihiye birçok şüpheleri halle (çözülme) medar olmuştur. Binaenaleyh ilm-i kabl-et-tarih ulemasının mesai-yi fevkaladesi sayesinde en son yazılan tarih-i umumiler de arz ve beşerin tarih-i hilkat ve tekâmülü, insanların kabl-et-tarih geçirdikleri edvar-ı (devirler) medeniyede nazar-ı itibara alınmıştır.

مَدْحَجَلْ

ساحة بشریتده وقوعه کلن هر مهم
 حادثه بتون بشریت ایچون شایان اهمیتدر .
 یالکز بر ملت حقنده اجاله قلم ایتمک محدود
 بر فکره اسیر اولقدیر . فلسفی بر فکر بو
 درجه طار قیودات آلتنده اسیر اولاماز .
 شیلر

اون طقوزنجی عصرده واک زیادهده عصر مذکورک نصف اخیرنده علوم
 و فنونک ترقیسی ، اختراعات مهمه نك توالیسی افکار و اعتقادات بشریه یی کلی
 تبدلانه دوچار ایلمشدر . بو تبدلات ، حیات اجتماعیهده تحولات عظیمه حصوله
 کتیردیکی کی شبعات علوم و فنونک درجه شمول ووظائفی ده توسیع ایلمشدر .
 بو ترقیاتدن اک زیاده مستفید اولان فنون مهمه دن بری ده تاریخدر .

تاریخک ترقیات خارق العاده می سایه سننده درکه سرائر ماضیه یی بشریتک انظار
 اطلاعندن سترایدن پرده مجهولیت کاملاً اورتهدن قالمش ؛ مددب آبدلرک
 انقاض پریشاننده ، محتشم ابوالهوللرک ابدی تبسملرنده مکنوز سرائر ، بتون
 دقایق ایله حل اولونمشدر . بو کون تاریخک ضیای حقایق نمونی ایله تنویر اولونامش
 هیچ برکوشه مجهولیت قالمشدر .

۱ . تاریخ و مؤرخلر

تاریخ ، حادثات ووقایع ماضیه یی تدقیق فیدر . دها کنیش برمعناسی ایله ،
 بشرک مبارزه حیات وقایعنک هیئت مجموعه سنندن عبارتدر . بر شخصک
 حیاته تعلق ایدرسه ترجمه حال اولور ؛ جمعیات بشریه نك حیاتی تدقیق ایلدیکی

زمان تاریخ نامی آیر. تاریخ یا بر ملنك و یا بتون ملنك حیاتندن بحث ایدر؛ اوزمان خصوصی و یا عمومی اولور. حادثات و وقایع ماضیه اوزرینه اجرای تاثیر ایدن اسباب و قوانینی تدقیق ایدرسه فلسفه تاریخیه نامی آیر.

تاریخ، یونانیلرک ایجادیدر؛ (ابوالمؤرخین)، هرودوتدر. فقط هرودوت زماننده تاریخ هنوز حال ابتدائیده بولنیوردی. وقایع تاریخیه یالکز یونان شهر لرینه تخصیص اولنیور، تاریخ عمومیدن زیاده تاریخ خصوصی به اهمیت ویر بایوردی. ایلك تاریخ عمومی فکری پولپ زماننده تقدیر ایدلکه باشلامشدر. دها صوکرده تاریخ عمومی بر صورتده یازلماسی دردنجی عصرده یاباسلره انتقال ایتمش، عصر- مزده ایسه تاریخ عمومی دها زیاده بروسعت، بر تکمل اکتساب ایلمشدر.

تاریخ عمومیده الك زیاده نظر دقته آله جق نقطه، تحلیل و تصویر
تاریخ عمومی اولوناجق وقایعک طرز انتخابیدر؛ بو اسوله ازمنه قدیمه دهده رعایت ایدرلردی. توکیدیدک فکر نجه تاریخ عمومیده الك زیاده حیات حاضرده مز ایچون مفید وشایان استفادده وقایع نظر اعتباره آلیبر. مؤرخ، رجال سیاسیه ایله قوماندانلر ایچون موجب استفادده نه کبی وقایع واریسه الك زیاده اولنلری انتخاب ایدر. بو صورتله اجتماعی و عمومی بر تاریخندن زیاده عسکری و سیاسی بر تاریخ وجوده ککش اولور. ازمنه قدیمه تاریخلرنده بو ایکی نقطه نظر دائماً حس اولنور. قسه نوفونک (اون بیلکرک رجعتی) ایله (آنا بازیس) ی؛ توکیدیدک (بهلویونهز سفر لری) کبی. مؤرخین قدیمه تاریخده دائماً بر غایه اخلاقی تصور ایدرلردی. ماضی بی حال ایچون نمونه عبرت اتخاذ ایتمک، حقیق حادثاتی نمایلات اخلاقیه به فدا ایلك مؤرخین قدیمه نك باشلیجه اصوللرندن ایدی. اوزمانلر تاریخندن مقصد، رومالی بر مؤرخک دیدیکی کبی: «اقوامه اییلرله فالرک افعالی، مشروع ایمراتورلر ایله غیر مشروع ایمراتورلرک اجرا آتی کوسترمک، برنجیلر حقنده حس توقیر، ایکنجیلر حقنده حس نفرت تولید ایلك؛ اییلکه امثال و فنالقدن اجتناب ایتمک» دن عبارت ایدی. پلوتارک (حیات مشاهیر) ی؛ سوته تونک (اون ایکی قیصر) ی کبی. بعضاً ایستدک لری و یا تصادف ایستدک لری وقایبی بلا تفریق جمع و تلفیق ایدرلردی، بو کبی اثرلرده مؤرخ بتون وقایبی، بتون آفات مهاویه بی، حتی شایان حیرت

حادثه‌لری الكوچوك تفرعاتنه وارنجيه قدر ضبط و قید ایدردی . تاسیتک (وقایعنامه) می بو قییل آتاردندر .

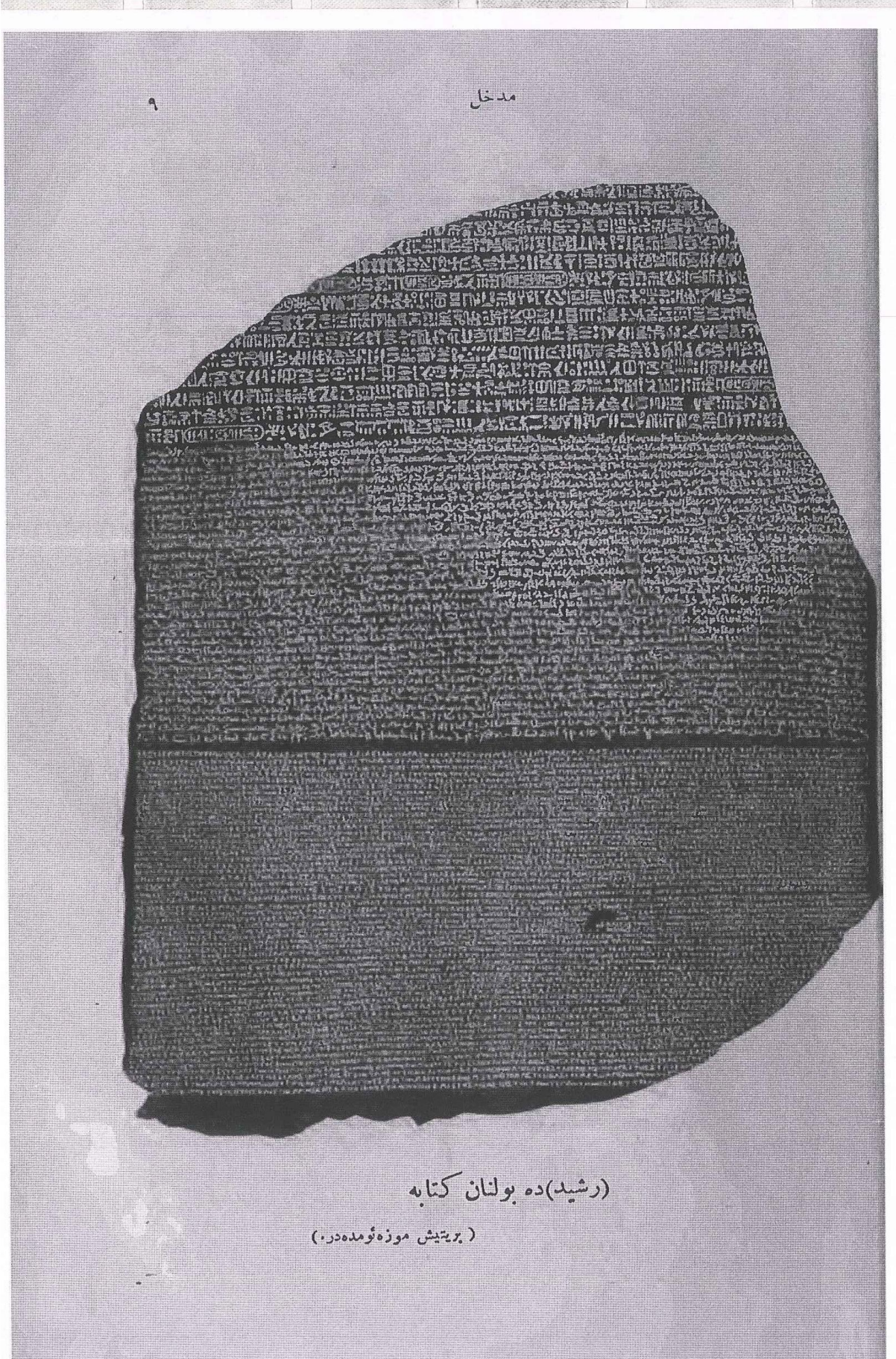
بونکه برابر ازمئه قدیمه مؤرخلری آره سنده ترقیات مدنیه بی و حتی آثار ادبیه بی نظر اعتباره آلانلر ، معاصرلرینک محصولات فکریه سی حقنده تبعاتده بولونانلرده واردی . بو مؤرخلر تاریخلرینه بر چوق بلینگ نطقلر درج ایدرلر ، اخلاقی و روحی غایت دقیق ملاحظاتده بولونورلردی . او زمان تاریخ ادبی برمنقبه حالنه کلیر ، بر تاریخ کتابنده وقایع سیاسیہ بدایع ادبیہ ایله مخترج بولونوردی . ایشته تاریخ ، قرون و سطایه بو شکلی ایله انتقال ایتمش و بو اصول دور انتباه مؤرخلری طرفندن ده محافظه اولمشدر . اون سکزنجی عصره کانجیه قدر تاریخده شایان اهمیت هیچ بر اثر ترقی مشاهده اولوناماز . اون یدنجی عصر مؤرخلرینک هیچ بری ازمئه قدیمه مؤرخلرینه فائق ، انلردن ده تخیلیکارانه ، ده واقفانه بر اثر وجوده کتیره مه مشلردر .

تاریخ آنجق اون طقوزنجی عصرده فنی بر تتبع درجه سنه واصل اولمشدر . اون طقوزنجی عصر جذاً (تاریخ عصری) در . بو عصرده بر طرفدن حادثات و وثائق بر اصول قطعی داخلنده تدقیق ایدلمش ، دیگر طرفدن بشرک کافه محصور- لات فکریه سی ، صنعت ، ادبیات ، ادیان هپ تاریخی بر ماهیت اکتساب ایشدر . هر دورک ، هر قومک تحسس و افکاری الك اوافق تفرعاتنه وارنجیه قدر تدقیق ایدلمشدر . خصوصیه آلمان دارالفنونلرنده علوم تاریخیه کوسترین رغبت بو ترقیاتک باشلیجه مؤثرلردن معدوددر . بو عصرده آلمانیاک بیوک دارالفنونلرنده بتون وقایع ماضیه بر اصول تاریخی ایله تدقیق اولونمش ، وقایع سالفه صره سیله ترتیب و تنظیم ایدلمشدر . بو صورتله یازینک ، لسانک ، کلیسانک ، ادیانک ، حقوقک ادبیاتک ، معمارینک ، هیكلتراشلنگک ، عادات و نظاماتک مفصل برر تاریخی وجوده کتیرلمشدر . تاریخک بو درجه واسع بر چوق شعباتی جامع اولدینی آ کلاشینجه تاریخده اختصاصه لزوم حاصل اولمشدر . او آندن اعتباراً تاریخک هر شعبه می بر طاقم قسملره تفریق اولونمش ؛ تاریخ ، اقوام اعتباریه برر شعبه یه آریلارق مصر تاریخی ، یونان تاریخی ، روما تاریخی کبی متعدد قسملر وجوده کلشدر . تاریخ ، اقوام نقطه نظرندن شمبات اختصاصیه یه تفریق اولوندینی کبی نتایج اخلاقیه و مسلیک

اعتباریلهده خصوصی شعبهله آریلارق تاریخ سیاسی، تاریخ عسکری، تاریخ مشروطیت کبی خصوصی تاریخلرده وجوده گمشدر. او زمان تاریخ بتون معناسی ایله برفن حالته گمش؛ آلمانیده نیبور، رانکه، مومزن، زیبل، طرایچکه، هویسه، کرویونس؛ انکلترده ماقولهی، قارلایل، زیلهی، فریمان، بوقله؛ فرانسهده کیزو، طوکویل، فوستل دوقولانتز، تن، میشله، رنهان، صورهل ولایس کبی بیوک مؤرخلرک مساعی عالمانه وتدقیقات مؤرخانهلری سایهسنده تاریخ بتون دقایقی، بتون تدقیقات موشکافانهسی ایله حقیقی برفن حالته گمشدر. او درجهدهکه تاریخک هر شعبهسنده متخصصلر، عالمر یتشمش، (مونوغرافی) یه ویریلن اهمیت تاریخک کمظم، اناسرارانکیز نقطه لرینه بتون حقایقی تبینه مدار اولاجق برشعله حقیقت اینار ایدلسنه مدار اولمشدر.

تاریخک کچیردیکی بو دوره تکامل انناسنده تاریخ عمومی هان اونودولورکبی اولمشدر. اون طقوزنجی عصرده آلمانیده شلوسره، ودهره، ایتالیا ده سزارقانتو کبی مؤرخلر تاریخ عمومی یه بروست، برحاطه عمومیه بخش ایتمک ایچون پک زیاده ابراز مساعی ایتمشلردر؛ فقط انلرک بوغیرت عالمانهسنه قارشلی: «بشریتک هیئت عمومیهسی ایله بر طریق تکامل تعقیب ایلسی یاگمش بر قاعدهدر». دنیلهرک تاریخ عمومیته فنه موافق اولامیهجفی ایلری سورلمشدر. حالبوکه اخلاقه، صنایعه، نظامات و مؤسسانه متعلق خصوصی تاریخلر نه درجه مکمل اولورسه اولسون، بونلر نه جمعیات بشریه تکاملنی، نهه کائناتک تاریخ عمومیسنی کافه دقایقی ایله احاطه ایده مزلر. حادثات تاریخیه بینده دائماً بر ارتباط موجوددر؛ مهاجرتلر، حربلر، اختلاللر، کشفلر، هپ اقوامک افعال عمومیه ووقایع مشترکسندن عبارتدر. تاریخ برنکردن عبارت دکلدر؛ هر حادثه بشقه بر محیطک، بشقه بر عرقلک، بشقه برحالت فکریه تک تاثیریه وقوعه گمشدر. بتون بو حادثاتک تدقیقندن باحث بر تاریخ عمومی، علوم و فنون معاونهیه مستند بولوندیجه هیچ بروقت فنه غیر موافق عد ایدیله مز.

ایشته بونقطه نظر دندرکه آلمانیا ده تاریخ عمومی بیوک بروست کسب ایتمشدر. تاریخ عمومی خصوصنده انزنکین مملکت آلمانیا در؛ انبیوک مقباسبده تاریخ عمومیله آلمانیا ده وجوده کتیرلمشدر. فرانسهده لایس-رامبو، انکلترده هازی سمیت ویلیامس ایله هرمنس وورنک تاریخ عمومیلرندن بشقه آثار جسینه تاریخیه نادر

بولوندیغی حالده آلمانیاده شلوسه، وه بهر، اونقن، ههرن و اونکرت، ههملولط و فلولق هارطونفک تاریخ عمومیلری بشریتک کافه آثار ماضیه سنی، بدایع افکارینی، محصولات صنعتکارانه سنی جامع برر مشهر ماضی عد اولونابیلیرلر. بو تاریخلرک کافه سننده علوم و فنونک عصر حاضرده کی ترقیاتی نظر اعتباره آئیش، تاریخ حقیقی برفن اولارق تدوین ایدلمشدر. فقط بوتدویناتده اذ زیاده نظر دقته تصادف ایدن برنقطه وارسه اوده تاریخ عمومی تحریرنده (قوزموپولیتیزم) مسلکته اتباع ایدلمش اولمسیدر؛ چونکه اوروبانک اذ مکمل تاریخ عمومیلری هر ملنک مابه الافتخاری اولان تاریخ علماسنک معاونت مشترکه لری ایله وجوده کلشدر.

تاریخ عمومی، تاریخ بشریت دیمکدر. بناء علیه
تاریخک علوم ساره ایدر مناسبی بشریتک مسکن ازلی وابدیسی اولان ارضک صورت تشکلی، انسانلرک صورت ظهوری، بشریتک قبل التاریخ درجه تکاملی، طرز حیات و معاشرتی عمیق و واقفانه تدقیق ایدلمک ایجاب ایدر. سیرجون لوبوق وموریتیبه کبی عالملرک تدقیقات قبل التاریخیه سی اثبات ایدیورکه، بشریت قبل التاریخ اوزون بر دوره تاریخی کچیرمشدر. بشرک اکتساب مدنیت ایتزدن اول کچیردیکی بو دوره کاه یوزبیک، کاه ایکی یوزبیک سنه قدر تخمین ایدیلیور؛ فقط بودوره نک هر حالده اوزون بر مدت دوام ایدلیکنه هیچ شبهه یوقدر.
بشرک حیات قبل التاریخیه سی یکی یکی برچوق علملرک ظهورینه بادی اولمشدر. بو علملر بیلنمدکجه تاریخ عمومینک ضایه فنیسنه، حیات ماضیه بشریته وقوف ممکن اولاماز. بوسبیدن تاریخ عمومینک لک صوک ترقیات فنییه موافق اولابیللمسی ایچون آئیده کی فنلرله مناسبتدار اولمسی اقتضا ایدرکه آنلرده :
قوزموغونی، قوزمولوژی، طبقات الارض؛ پاله ئونتولوژی، آنتروپولوژی، علم قبل التاریخی؛ جغرافیا، آنتولوژی، علم اللسان، فیزیولوژی، علم الروح؛ علم آثار عتیقه، پاله ئوغرافی، فن مسکوکات، اییغرافی، دیپلوماسی وعلوم اجتماعیه دن عبارتدر. بناء علیه تاریخک مستند بولندیغی وثائقک صورت فنییه تدقیق و تحلیلی، بشریتک حیات ماضیه سنی نظریمزده جانلی بر صورتده تمثیل ایتدیره جک وجه ایله نتایج واضحه استخراجی آنجق بو فنلره وقوف ایله میسر اولابیلیر.

تاریخك مأخذلری، تجارب فیه به تحملی اولان و نائق قدیمه و معتبردن عبارتدر. بو و نائق، بو کون الی الاید ظلام ماضی به قاریشان انسانلرک مادی و ابدی برر شاهد ناطقی حکمندهدر. حادثات قبل التاریخیه هنوز یکیدن یکی به کشف اولونمغه باشلامشدر. بودورک یکانه و نائق تحت الارض کشف اولنان مستحانهلر، مغارهلر، طاشلر، رسملر و آتلردن عبارتدر. روایات موثوقدن اعتباراً بدأ ایدن تاریخك و نائق ایسه کتب مقدسه، آیدهلر، کتابلر و السنهدن عبارتدر.

اقوام قدیمه یازی یازمغی او کره نیر او کره نیر بر چوق کتابلر کتیب مقدرسه وجوده کتیرمشلردر. بو کتابلرک بر قسمی، مثلا هندلیلر، ایرانیلر و یہودیلرله اولدینغی کبی کتب مقدسهدن عبارتدر. یونانیلرله رومالیلرک بو کبی مقدس کتابلری موجود دکل ایسهده انلر حقندهکی و نائق تاریخیده تاریخ کتابلری ایله قصیدهلر، نطقلر و فلسفه کتابلریدر. فقط بر تاریخ وجوده کتیره بیلیمک ایچون لزومی اولان بو و نائق تاریخیه نا تمام بر حالدهدر. مثلا آثوریلر ایله فیککیلردن هیچ بر کتاب قالمامشدر؛ اقوام سائرمدن قالان کتابلرک عددی ایسه غایت محدوددر. اساساً ازمنه قدیمهده کتاب یازمق اودرجه تعمیم ایتمه مشدی؛ خصوصیلر بر کتابک متعدد نسخلرینی قوییه ایتمک غایت مشکل، متاعب آلود بر ایشدی. انک ایچون ازمنه قدیمه تاریخیه اساس آخاخذ اولونابیله جک بک آثر وجوده کتیرلمش، بونلرکده قسم اعظمی استیلار و انقلابلر انساننده محو و پریشان اولمشدر. ایشته بو کتابلری تدقیق و مطالعه فتنه (باله نوضرافی) دیرلر.

کتابلردن سو کره و نائق تاریخیه دن عد اولنه بیلرک اک مهم اثرلر **آیدهلر** آیدهلردر. اقوام قدیمه، زمانمزده اولدینغی کبی، بر چوق آیدهلر انشا ایدرلردی. معبودلری ایچون محترم معبدلر، حکمدارلری ایچون مظنطن سرایلر، اولولری ایچون متین مقبرلر، استحکاملر، کوپرولر، سوکرلری، طاق ظفرلر بنا ایلرلردی. وقتیه بیک درلومشاق و مزاحم ایچنده انشا اولونان بو آیدهلر بو کون تأثیر زمان ایله پریشان اولمش، و یاخود اختلاللر و حر بلر انساننده خراب ایدلمشدر. بونلرکله برابر ازمنه قدیمه ایچون اک مهم و نائق تاریخیه دن عد اولنه بیلرک بک چوق

آبدله قالمشدر. بونلرک بر قسمی اسکی شاتولرکی آلآن حزین برر انقاص پریشان حالنده بر منظره متفکره اراهه ایتمکده در.

ازمنه قدیمه به منسوب آبدله لک مشهورلری مصرده امرامر ، تب وفیله آطه سنده کی معبدلر ، ایرانده پرسه پولیس سرایی ، یونانستانده یارته نون ، روماده قولیزه ، فراسه ده بون دوغاردن عبارتدره . فقط ازمنه قدیمه آبدله لرندن برچونغی ده طوبراقلر ، قوملر ، کوللر وانقاص آلتنده فالمش بولدقلری ایچون بونلرک یرلرنده حفریات اجراسه لزوم کورولمشدر . مثلاً آتوری سرایلرینی میدانه چیتارمق ایچون برچوق تیلری قازمق ، میسهن مزارلرینی بولایلمک ایچون اون ایکی متره قدر زمینه اینمک لازم کیشدر . فقط ازمنه قدیمه آبدله لرینک دوچار اولدقلری تخریباتی یالکز زمانه عطف ایتمه ملیدر ؛ بونده انسانلرکده دخلی وارددر . ازمنه قدیمه ده یاشایان انسانلر بر بنا انشا ایتمک ایسته دکلری زمان زمینی تسویه ایتمک ، بنانک انشا اولوناجنی موقعی تطهیر ایتمک زحمتی لختیار ایتمزلردی ؛ عرصه دن چیقان انقاضی قالدیره حق یرده انلری هپ بریره بیغارلر ، بنایی اوسته انشا ایدرلردی . برمدت صوکره بویکی بناده خراب اولور ، انقاض پریشانی اسکی انقاض اوزرنده آیری بر طبقه تشکیل ایلردی . ایشته بو صورته بر بنانک بولوندیغی محله ده برقاچ طبقه انقاض ترام ایتمش بولونوردی . آلمان علم آثار عتیقه متخصصلرندن شلیمان (ترووا) ده حفریات اجرا ایلدیکی زمان بش طبقه دن عبارت انقاضی قازدیرمغه مجبور اولمشدر . بو بش طبقه نك هر بری بر شهرک انقاضندن عبارتدی ؛ اک درینده کی شهره زمیندن اون بش متره درینلکده بولونیسوردی . کذا (روما) ده ده بعضاً بربری اوزرنده اوچ بنا انقاضنه تصادف ایلدکده در ؛ بو انقاض یکدیگری اوزرینه ترام ایده ایده ایجه بر ارتفاع کسب ایشدر .

ازمنه قدیمه دن شمیدی به قدر محفوظ قالان بر شهر وارسه اوده (بومپه تی) شهریدر ؛ فقط بو شهرده بر قضا نتیجه سی اولارق محفوظ قالایلمشدر . میلادک یتمش طقوزنجی سنه سنده (وه زو) ینار طاعنی فوران ایتدیکی زمان روما شهرلرندن ایکسی لاولر وکوللر آلتنده قالمشدی . بوشهرلردن بری (هرکولانوم) ، دیگری (بومپه تی) در . (هرکولانوم) لاولر آلتنده ، (بومپه تی) ده کوللر آلتنده قالمشدی ؛ لاولر بتون اشیایی احراق ایتمش ، کوللر بالعکس کانه سنی احاطه ایدرک هوانک

تاسندن محافظه ایلشدی . کولار قالدیردیجه ، (پومپئی) شهریده بوندن اون سکر عصر اول نه حالده ایدی ایسه او حال ایله میدان چیقمشدر . ایشته بوکی آبدلر اقوام قدیمه نك طرز معیشت ومدنیق حقنده تاریخك اهمیت نواقصنی اکیاله خدمت ایده بیلیرلر . بونلرک تدقیق آریجه برعلمک ظهورینه بادی اولمشدرکه اوده (علم آثار عتیقه) در .

کتابلر ازمنه قدیمه آبدلرندن ماعدا بر طاقم کتابلرده موجوددر که ، بونلرده تاریخك وثائق مهمه سندن معدوددر . کتابلر کتابلر خارچنده یازیلان محرراتك هیئت عمومیه سندن عبارتدر . کتابلرک قسم اعظمی طاش ، بعضیلری ده طونج لوحلر اوزرینه محکوکدر . (پومپئی) ده دیوارلر اوزرینه کور ایله یازلمش بر جوق کتابلره تصادف ایدلشدر . بو کتابلردن بر چونغی خاطره مقامنده الی الابد پایدار اولق اوزره یاپدیریلان آثاردن عبارتدر . مثلا ایمپراطور اوکوست (انیسیر) ده انشا ایتدیکی بر آبدلر اوزرینه بتون افعال حیاتیه سنی یاز- دیرمشدر . بر قسمی ده مزار طاشلری اوزرنده کی کتابلردر . تاریخك مسائل مهمه سنی حل وتدقیق خصوصنده کتابلرک بیوک بر اهمیتی واردر .

السنه اقوام قدیمه نك استعمال ایتدکاری لسانده احوال تاریخیلری حقنده مهم بر وثیقه عد اولونابیلیر . ایکی مختلف لسانك کله لری بر بری ایله مقایسه ایدلدیکی زمان اکثریا بو ایکی لسانك بر اصلدن نشأت ایتدیکی تظاهر ایدر . بورادنده او لسانده متکلم اولان اقوامک بر اصلدن اولدقلری اکلایشیلیر . مع مافیله ازمنه قدیمه تاریخنی تمامیه ساحه وضوحه چیقارمق ایچون کتابلر ، آبدلر ، کتابلر ، لسانلرینه کافی دکلدر . واقعا بونلردن ازمنه قدیمه حیاته دائر معلومات لازمه استخراج ایتمک ممکن اولورسه ده ینه اک زیاده بیلنمی آرزو ایدیلن بعض نقطلر مجهول قالمشدر . مع مافیله فنك ترقیاتی ایله برابر آثار عتیقه علماسنک مساعی خارق العاده سی سایه سنده ازمنه قدیمه نك ظلام دورادوری اوزرینه ده بر ضیای حقیقت نشر ایدیله چیکی امید اولونابیلیر .

تاریخک مواد اساسیهسی تشکیل ایدن و نائق
مؤر فلهر و اصول تاریخی معتبره تأمین ایدلدکن صوکره طرز تحریری ده
آریجه بر مسئله تشکیل ایدر . عصر حاضرده تاریخ بر فن حاله کمندر ؛ فنک
بر اصولی اولدینی کبی تاریخکده بر اصولی واردر . اصول تاریخی ، (تاریخی)
وجوده کتیرمک ایچون تعقیب اولنان اصولدر . بو اصول ، حادثات تاریخیه فی
بر صورتده تعیین ایتمه ، بو حادثاتی بر اصول فنی دائرهسندہ جمع و تصویر ایتمه
خدمت ایدر . تاریخک دائره شمولنی تحدید ایتمک غیر قابلدر . تاریخ ، وقایع
ماضیه تک کانهسی احتوا ایدر ؛ سیاسی ، فکری ، اجتماعی بتون حادثات ماضیه
هپ تاریخه داخلدر . بتون بو حادثاتی بو اصول دائرهسندہ تدقیق ایدن تاریخ ،
بر فندر . ارنسترنان دیورکه : «تاریخده کیمیا و طبقات الارض کبی بر فندر .
تاریخی لایقی ایله ا کلاسیلمک ایچون تدقیقات عمیقہ لزوم واردر ؛ بو تدقیقات
غایه علویهسی ده ازمنه ، ممالک ، ملل و اجناس ارهسندہ کی فرقی ادراک ایتمکن
عبارتدر . بو کون غول یابانیلره ، سحر بازلره اعتقاد ایدن بر کیمسه ، جدی بر
انسان عد اولوناماز .»

ره نایک بو فکرینی صوردهده تسلیم ایدیور . صورتهک فکرجه : «تاریخ
بر فن ، بر فن جمعیات حاله کلپور . ذاتا اوتهدن بری ده انسانلرک احتراصاتی
تدقیق وانلری تصویر صنعتدن عبارتدی . بر کیمسه حقیقی تدقیق ، استهاداتی
تنقید ، حادثاتی مناسبات ارتبا طکارانهسی ایله جمع و تحلیل ایدرک انلری مقایسه ،
ترکیب ، توحید ، ادراک و محاکمه ایدرجهک درجهده عالم ؛ معلوماتی ا کلاسیلیر بر
صورتهده ایضاح ، تفسیر و تحلیل ایتیهجک درجهده صنعتکار ؛ حاصلی ماضیده بر
حیات کشف ایدرک انی معاصرینک کوزی اوکنه جائلی بر صورتده وضع ایتمک
اصولنه واقف اولمازسه حقیقی بر مؤرخ اولاماز .»

تاریخک فن اولدینی ا کلاسیلدکن صوکره بو فنک تطبیقاتنده عصر حاضر
مؤرخلری طرفندن تعقیب ایدیلن مختلف اصوللری ده تدقیق ایتمک اقتضا ایدر .
تاریخ یازمق ایچون مختلف اصوللر واردر ؛ بر تاریخ یا شخصی ویا غیر شخصی ، یا
اخلاقی ویا وطنپرورانه اولور .
تاریخده (شخصیت) و (غیر شخصیت) مسئلهلری زمانمز مؤرخلری ارهسندہ

پك چوق مناقشاتى بادی اولمشدر. بر تاریخ شخصیمی اولمالیدر، یعنی مؤرخ تاریخی یازارکن کندی حسیاتنهده تابعی اولمالیدر، یوقسه غیر شخصی یعنی حسیاتنه تابع اولمالیمیدر؛ آلمان مؤرخلرندن رانکه الكزیاده تاریخده غیرشخصیت طرفداریدر. رانکه دیورکه: «بر مؤرخ استقبالی تنویر ایچون ماضی بی محاکمه وحالی مستفید ایتملیدر دینیور. بن بو درجه بالا پرزازانه بر مقصد تعقیب ایدهم. یالکز وقایع فصل اولمش ایسه او صورتله کوسترمکه چالیشریم.» رانکه نك بو فکری ژورژ زیمهل وماقس نورداو طرفندن مؤاخذه اولونیورسهده تاریخک بر فن اولدینی نظر اعتباره آنیرسه (غیر شخصی) اولماسی اقتضا ایدر. شخصیت نظریه سینه تابع اولانلر حقایق حادثاتی حسیات شاعرانه یه، فضله مفتونیتلره فدا ایدرلر. بر مؤرخده برعالم کبی شخصیتی فدا ایتمکه آلیشمالی، حادثاتی برتحلیل فی دائره سنده ترکیب وتحلیل ایتملیدر. محاکمه لی تاریخ یازمق، حتمایق فنییه غایت مضر بر مسلک تعقیب ایتمکدر. روصونک دیدیکی کبی: «کنجبر ایچون اک فنا مؤرخلر، تاریخی محاکمه ایدنلردر. اصل لازم اولان شی، وقایعدر! بونلری اوقویان محاکمه ایتملیدر؛ انسانلری آکلامق انجق بو صورتله قابل اولابیلیر. مؤرخک محاکمه سی قارنه دائمی صورتده رهبر اولاجق اولورسه، قارء بتون حادثاتی بشقه سنک کوزی ایله کورمش اولور؛ بو کوز اوکندن قالقار قالقماز هیچ بر شی کورمکه موفق اولاماز.» مؤرخک وقایع ماضیه حقمده یوروده جکی محاکمه نه قدر بلیغانه، نه درجه خطیبانه اولورسه اولسون، مدقق بر فکرک ضیای تنقیدی قارشینسده بردومان کبی زائل اولور؛ بو صورتله وجوده کتیریلن تاریخ، طرفکیرانه اولمقندن قورتولاماز. حال بوکه مؤرخ یالکز حادثانه سویله تیر، انلری اولدینی کبی تصویر ایدر، دائماً صاغلام ومقنع دلائله استناد ایتمدیره رک اسباب حادثاتی ایضاح ایلرسه، بیانات منطقیه سی ایله قارئی دهها زیاده اقناعه موفق اولور. مثلاً تن (شمیدیکی فرانسه نك منشائی) نامیه یازدینی ازده فرانسه انقلابی حقمده اوزون بر محاکمه یوروتمش، بو محاکمه نتیجه سنده انقلابی حقمسز کورمش؛ حدتلمش، آتشلر پوسکورمشدر. تنک بو اثری تاریخی اولمقندن زیاده طرفکیرانه عد اولونابیلیر. مومزنک (روما تاریخی) ده عین نقائصه معلولدر. مومزن بو اثری بر اثر فنی اولمقندن زیاده بر اثر صنعکارانه اولمق اوزره وجوده کتیرمشدر. (روما تاریخی) صنعت تصویر، شعشعه اسلوب جهتیله اک نفیس

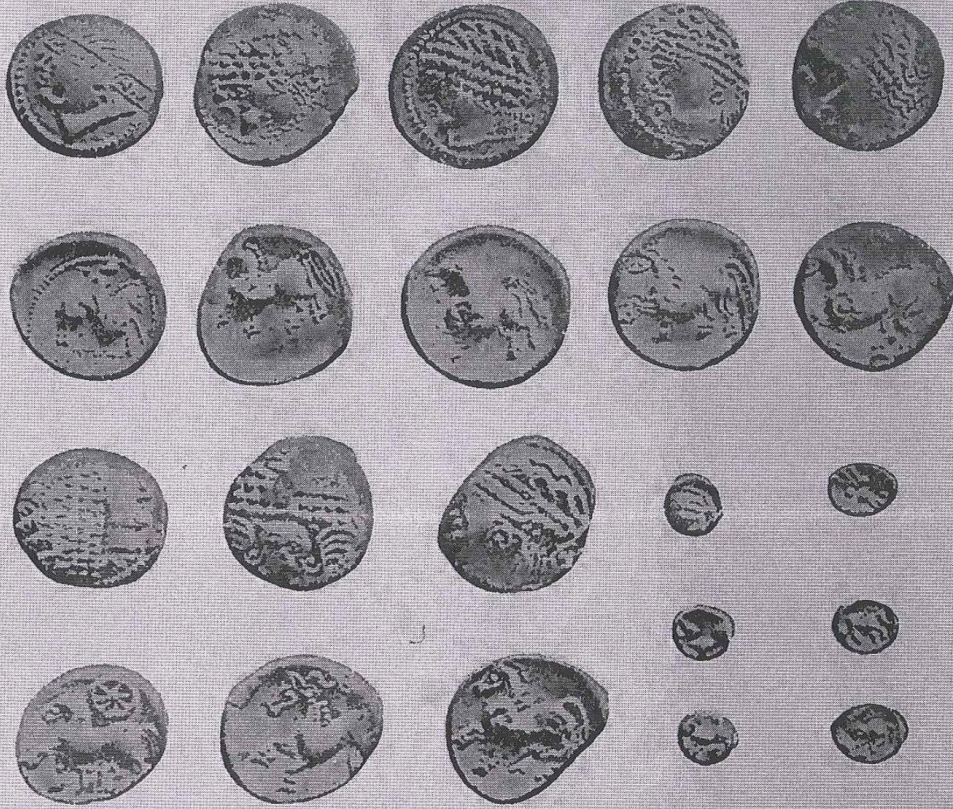
بر اثر تاریخیدر؛ ایمبراطورلق دورینه قدر بتون وقایعی احتوا ایدن بو اثر، شاعرانه، فقط طرفکیرانه در؛ طرز تحلیل یا لئس دساتیره مستنداً یورو توشدر. حتی مومزنده بالآخره بونک فرقه وارمش، محاکماتی تعدیل ایتمک ایسته مش، فقط اترک قیمت صنعتکارانه سنه خلک ویرمه مک ایچون بو فکرندن واز یکمشدر. ایشته بوکی خطاره کرفتار اولماق ایچون اشخاص وحادثات حقهده تقدیرات و محاکماده بولو متندن اجتناب ایتمک، یالکز اسباب وحادثاتی تحلیل ایتمک اقتضا ایدر. عکسی صورتده حرکت ایتمک، برکیما اترک مواد سمیه بی ویا حادثات جوینه بی تقبیح ومؤاخذه ایتمسه بکزر.

تاریخ غیر شخصی اولدقدن صوکره آرتق اخلاقی و وطنپرورانه اولماسی نظر اعتباره آله ماز. فی الحقیقه تاریخک تأثیرات اخلاقیه می انکار اولوناماز؛ فقط بو تأثیر تاریخدن بالواسطه استخراج اولونور. بر ملتک تاریخنده هر نقطه سی شایان تقبیح ومؤاخذه دکدر؛ بهمه حال بیوک بیوک فضیلتلر، منفعندن ماری فداکارلقلر، ملت اغورنده دوکولش قانلر، حاصلی بر چوق مائر اخلاقیه و فضیلت پرورانه موجود اولایلیر. ایشته مؤرخ، حقایق حادثاتک ماهیت اسلیه سی تغییر ایتمدن یالکز بوکی معظمت افعالی تحلیل ایتمه کفایت ایدر. فوستل دو قولاترک دیدیکی کبی: «وطنپرورلکی تاریخ ایله قاریشدر می دایما تهله ک لیدر؛ چونکه بونلردن بری فضیلت، دیگری قندر، تاریخ، حقیقی بلاتردد تعقیب ایده جک اولورسه بشریته بالوسطه خدمت ایتمش اولور. بو صورتله هم فوآند کلیه تأمین، هم ده معلومات لازمه اعطا ایدر. فقط افکار وطنپرورانه به تابع اولارق حقایق ماضیه بی تحریف ایتمک دایما مضرو مغفلا نه بر تأثیر اجرا ایدر.

تاریخ، بشریتک حیات ماضیه سی انناسنده وقوعه کلن حادثات بشریه نک تصویرینی، ایضاح وتسلسلی تدقیق ایدر. بناء علیه تاریخک غایه سی، جمعیت بشریه نک تکاملنی تدقیق ایلمکدن عبارتدر. بو تکاملده اشخاص منفرداً نظر اعتباره آله ماز؛ بتون هیئت اجتماعیه عرقی ایله، محیطی ایله نظر اعتباره آلینیر. قوزهن وقارلایل کبی اکثر مؤرخلرده تاریخده اک زیاده داهیلری، نیجه نک تعبیری وجه ایله فوق البشرلری نظر اعتباره آیلر. حتی رانکه بیله قارلایل قدر افراطه وارماقله برابر بر ملتک ویا بر دورک ترقیسی اودورک افکارینه تمثال مشخص تشکیل ایدن بیوک

۱۷

مدخل

کهلتله عائد بعض مسکوکات

داهیلره تابع بولوندیغنه قائلدر . « دنیایی آلت اوست ایدن شی دساتیر دکلدر ؛ بو دساتیری وجوده کتیرن ذی قدرت انسانلردر . » فکرنده بولونور . زیبل ایله طرایحه کده عین فکرده درلر ؛ هر ایکسی ده اشخاصه دهها زیاده اهمیت ویرلر . فقط اشخاصه ویریلن بو اهمیت ، محیطی نظر اعتباره آلماق دیمکدر ؛ اشخاصی وجوده کتیرن شخصلری دکل ، محیطلری و دروننده یاشادقلری هیئات اجتماعیه در . ذکالرینگ نمو وانکشافی آنجق او محیطک مساعد اولسی سایه سنده در . ال پارلاق بردکا ، عقیم و غیرمساعد بر محیط ایچنده هیچ برشعله معرفت ایشار ایتمدن انطفا پذیر اولور . بناء علیه تاریخ اشخاصدن زیاده جمعیتی تدقیق و تحلیل ایدر .

۲

۴۱۸ - تاریخ عمومی

تاریخ، روایات موثوقه نك موجود اولدینی دوردن
تاریخك ارواره تفسیمی اعتبارأبدأ ایدر. فقط بومبدأ هر قوم ایچون بر دکلدر؛ مصر
 تاریخی میلادك ۳۰۰۰ سنه اولندن، یونان تاریخی ۸۰۰ سنه اولندن باشلار. چینلیر ایله
 هندلیر و آثوریلرک تاریخی میلاددن بیکرجه سنه اول وقوعه کلن حادثاتی جامعدر.
 تاریخ، عمومیتله درت دوره تقسیم اولونور: قرون اولی، قرون وسطی،
 قرون اخیره، عصر حاضر.

قرون اولی و یا ازمئه قدیمه مصرلیر، عبرانیلر، کلدانیلر، آثوریلر، فنیکیلیر،
 مدیالیلر، ایرانیلر، یونانیلیر، رومالیلر کی شرق و غرب اقوام معلومه سنک مدنیت قدیمه.
 سندن بحث ایدر. بودور، مصرلیردن روما ایمپراطورلنک انقراضه قدر دوام ایدر.
 قرون وسطی و یا ازمئه متوسطه ۳۹۵ تاریخندن ۱۴۵۳ تاریخنه یعنی
 تئودوزک وفاتندن و رومالیلرک خرسیتیانلی قبول ابتدکری زماندن استانبولک
 عثمانیلر طرفندن فتحه یعنی روما شرق ایمپراطورلنک انقراضه قدر دوام ایدر.
 باربارلرک غربه استیلاسی، اسلامیتک ظهوری، اهل صلیب مهاجمانه قارشی
 مدافعاتی، دره بکلک اصولی، ترک ایمپراطورلنی، عثمانیلرک ظهوری و آوروپاده
 تأسیس حکومت ایتملری هپ بو دوره داخلدر.

قرون اخیره و یا ازمئه جدیده، استانبولک عثمانیلر طرفندن فتحی ایله
 باشلار. فقط بو طرز تقسیم هر مملکتده عیناً قبول ایدله مشدر. آوروپا مؤرخلرینک
 مطالعه سنه نظراً استانبولک فتحی ترقیات مدنییه نظرندن بر تکمل عد اولوناماز.
 حالبوکه طباعتک ایجابی و آمریقانک کشفی مراحل مدنیته بیوک بر خطوه
 عد اولونابیلیر. او تاریخندن اعتباراً حیات اجتماعیه ایکی مهم دوره کچیر مشدر که
 انلرده (انتباه) و (اصلاحات) دورلیردر. بتون انافس آثار صنعتکارانه انتباه
 دورینک زاده بدایمیدر. حکومتلر پیننده وقوعه کلن قانونی محاربه لر، بتون
 دین مجادلهری (اصلاحات) دورینک تأثیراتیله وقوعه کیشدر. بناء علیه بو دورک
 تأثیراتی، تاریخ تکامل نقطه نظرندن دهها زیاده شایان اهمیتدر. ایشته بو سببدن
 آوروپا مؤرخلرینک فکر نجه قرون وسطی ۳۹۵ تاریخندن کشفیات دورینه؛
 ازمئه جدیده کشفیات دورندن فرانسه انقلابنه، عصر حاضر تاریخی ده فرانسه
 انقلابندن زمانمزه قدر امتداد ایدر.

تاریخک عمومیته قبول اولونان طرز تقسیمیی بوندن عبارتدره فقط آلمان مؤرخلردن بعضلری وقایی قبل المیلاد وبعدمیلاد اولوق اوزره ایکی قسمه تصنیف ایتدکاری کبی بعضلریده افکار فنییه مستند اولوق اوزره اقوامک جغرافیا نقطه نظرندن تقسیمیی نظر اعتباره آلیرلر . بو فکری تعقیب ایدنلرک نظریه سنجه، تاریخده طبیعت ایله بشر مشترکاً اجرای تأثیر ایدره. اقوامک تشکلات و طبایعی اوزرینه زمینک بیوک بر تأثیری واردر . تاریخده اقلیمی ، تشکلات ارضیهیی ، دکرلرک قریت و یا بعدینی ، احوال مکانیهیی ، حیوانات و نباتاتیده نظر اعتباره آلمق لازمدر . اقوامک طبایعی ایله زمینک احوالی بیننده ارتباط دائمی واردر؛ عین زمین ، اوزرنده یاشایان اقوامک استعداد و طبایعنه نظراً باشقه باشقه تأثیرات حصوله کتیرر . ایشته بو ملاحظهیه نظراً تاریخک جغرافیا نقطه نظرندن تقسیمیی قبول ایدلمشدر ؛ فقط بو طرز تقسیم ، مؤرخین بیننده نعم ایتمه مشدر .

بشریتک حیات ماضیه سنی تدقیق ایچون تاریخک یالکز بو طرز تقسیم داخندنه یازلماسی کفایت ایتمز . بشرک مسکن ابدیسی اولان ارضک صورت تشکلی ، ایلمک انسانلرک ظهورینی ، قبل التاریخ نه درلو بر حیات اجتماعی امرار ایلدیکنی ده مطالعه ایتک لازمدر . صوک عصره کلنجیه قدر بتون مؤرخلر بو نقطه لری ایضاح ایتمکن اجتناب ایلشدر . حتی له نوبولد رانکه تاریخ عمومیسنه یازدیغی مقدمه ده : «ارض اسکانه صالح بر حاله ایدی واسکانده ایدلمشدی ؛ اقوام بر کتله بو قلمون حالتده یاشایارق بر بوندن آیرلمشدری . انلرک یازی ایجاد ایدلمدن اولده مدنیتلری واردی ؛ فقط تاریخ انجق یازینک ایجادندن اعتباراً بدأ ایدر . » دیور . فقط صوک عصر نظرنده اجرا اولونان کشفیات قبل التاریخیه بر چوق شبهه لری حله مدار اولمشدر . بناء علیه علم قبل التاریخ علماسنک مساعی فوق العاده سی سایه سنده اک صوک یازیلان تاریخ عمومیلرده ارض و بشرک تاریخ خلقت و تکاملی ، انسانلرک قبل التاریخ کچر دکاری ادوار مدنیته نظر اعتباره آلمشدر .